

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจากการสร้างสถานีขนส่งด้วยระบบสายพาน เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน: กรณีศึกษาสถานีต้นทางบ้านดงป่าตัน ตำบลจี้เหล็ก อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้จากการค้นคว้ามาเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
4. แนวความคิดความกังวล
5. แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น
6. แนวคิดความขัดแย้ง
7. แนวคิดด้านชุมชน
8. แนวคิดมีส่วนร่วมของประชาชน
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
10. กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิดการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

UNESCO ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ด้วย (วินัย วีระวัฒน์นันท์, 2530) ส่วนด้านความตระหนักเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ได้ให้ความหมายในเรื่องของการตระหนักว่าเป็นสถานะทางจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่อสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ด้วยการพูด การเขียน โดยอาศัยระยะเวลาหรือประสบการณ์หรือสภาพแวดล้อมในสังคมหรือสิ่งเร้าภายนอกเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความตระหนักขึ้น จะเห็นได้ว่าการที่จะทำให้เกิดความตระหนักของประชาชนนั้น เป็นการยากที่ต้องใช้ความพยายามในการพัฒนาทั้งด้านความคิด ประสบการณ์ สภาพแวดล้อมและการให้ความเห็นสำคัญความรู้สึกเห็นคุณค่าต่อสิ่งนั้น ๆ การไม่มองข้ามในคุณค่าสิ่งนั้นและการนำเอาคุณค่านั้นมาสร้างเป็นนิสัยประจำตัว

และได้ฝังลึกลงในจิตใจของประชาชน และนำเอาความตระหนักที่เกิดขึ้นต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม แสดงออกมาในรูปแบบการมีส่วนร่วม การมีความคิดเห็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อม

เป็นที่ตระหนักกันเป็นอย่างดีว่าโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมขึ้นได้หลายประการ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า การวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment, EIA) จึงนำมาใช้เพื่อเป็นการคาดการณ์สิ่งที่อาจเกิดขึ้นหรือเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไว้เป็นการล่วงหน้า ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในทางลบ หากมีการเกิดขึ้นที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ก็จะให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดนำไปสู่การพัฒนาอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด อันจะช่วยให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ถูกกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2518 ซึ่งได้ให้อำนาจในการออกประกาศกำหนดประเภทและขนาดของโครงการที่ต้องมีการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งต่อมาประเทศไทยได้เริ่มมีการกำหนดประเภทและขนาดของโครงการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 โดยได้มีการกำหนดให้โครงการพัฒนาจำนวน 10 ประเภท ต้องจัดทำรายงานฯ ต่อมามีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2535 ซึ่งได้มีการปรับปรุงเกี่ยวกับขั้นตอนและกลไกการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมใหม่ ในปัจจุบันการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เป็นเครื่องมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกนำมาใช้กว้างขวางอย่างมากขึ้น และได้มีประกาศกระทรวงฯ กำหนดให้โครงการพัฒนา 22 ประเภท ต้องจัดทำรายงานฯ ก่อนการก่อสร้างดำเนินการ ในแต่ละปี จะมีโครงการที่เสนอรายงานฯ เข้าสู่การพิจารณาประมาณ ปีละ 300 โครงการ หรือประมาณ 900 ฉบับ (วินัย วีระวัฒน์นันท์, 2530;)

การวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการทำนายหรือคาดการณ์ผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการพัฒนาที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ และทางเศรษฐกิจ สังคม เพื่อจะได้หาทางป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในทางลบที่อาจเกิดขึ้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถฟื้นคืนกลับมาได้อย่างมีประโยชน์มีประสิทธิภาพ สูงสุดและคุ้มค่าที่สุด นอกจากนี่ยังมีรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมยังใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจของนักบริหาร ว่าสมควรดำเนินโครงการหรือไม่ การวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะเป็นประโยชน์อย่างมากหากได้รับการนำมาใช้ใน

การวางแผนป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษาความเหมาะสมของโครงการ จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นภายหลังดำเนินโครงการไปแล้วได้มาก และเป็นวิสัยทัศน์ของนักบริหารโครงการในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มุ่งเน้นการป้องกันปัญหามากกว่าการแก้ไข (สนธิ วรรณแสง และคณะ, 2541)

การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีประโยชน์ดังต่อไปนี้ (สถาบันวิจัยสังคม สถาบันวิจัยสถานะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

- 1) ช่วยในการวางแผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากร เพื่อพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ นอกเหนือจากการมองผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว
- 2) ช่วยพิจารณาว่าโครงการที่จะเกิดขึ้นจะเกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับใด และผู้ประกอบการจะได้มีมาตรการในการป้องกันและแก้ไขผลกระทบอย่างเหมาะสม
- 3) เพื่อคาดการณ์ประเด็นปัญหาสำคัญที่อาจเกิดขึ้นอย่างถูกหลักวิชาการ ซึ่งจะได้เตรียมป้องกันและแก้ไขไว้ตั้งแต่ขั้นเตรียมโครงการ
- 4) ช่วยในการเลือกมาตรการที่มีประสิทธิผล มีค่าใช้จ่ายน้อย และเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ
- 5) เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการลงทุนหรือพัฒนาโครงการ การเตรียมแผนงานและการเงินในการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 6) เป็นแนวทางในการกำหนดแผนการติดตามตรวจสอบผลกระทบต่าง ๆ ทั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากได้มีการก่อสร้างและดำเนินการ

องค์ประกอบของการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม: EIA

การจัดทำ EIA ของไทยในปัจจุบันประกอบด้วยการศึกษาครอบคลุมระบบสิ่งแวดล้อม 4 ด้าน คือ

- 1) ทรัพยากรกายภาพ เป็นการศึกษาถึงผลกระทบ เช่น ดิน น้ำ อากาศ เสียงว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
- 2) ทรัพยากรชีวภาพ หมายถึง การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่มีต่อระบบนิเวศ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ปะการัง เป็นต้น
- 3) คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ เป็นการศึกษาถึงการใช้งบประมาณจากทรัพยากรทั้งกายภาพและชีวภาพของมนุษย์ เช่น การใช้งบประมาณที่ดิน การเกษตรกรรม ระบบสาธารณสุขว่าได้รับผลกระทบอย่างไร
- 4) คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่จะเกิดต่อมนุษย์ ชุมชน ระบบเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม รวมถึงทัศนียภาพ คุณค่าความสวยงาม

สำหรับการศึกษาในด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และคุณค่าต่อคุณภาพชีวิตถือว่าเป็นเรื่องของการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA)

2.2 แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA.)

สถาบันนโยบายศึกษา (2539) ได้กล่าวถึงการประเมินผลกระทบทางสังคมว่าการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่เกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและสังคม SIA จะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคมเพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการและปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่และให้เกิดประโยชน์รวมถึงผลกระทบทางลบแก่ชุมชนและสังคมให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการ พิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่

การประเมินผลกระทบทางสังคมสามารถแยกออกได้เป็น 2 รูปแบบหลัก ๆ (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539: อ้างแล้ว)

1) การประเมินในเชิงคุณภาพ ได้แก่ ความสวยงาม ความสูญเสียทางสังคม วัฒนธรรม ชุมชน คุณค่าด้านวิถีชีวิตเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่แปรเปลี่ยนไป โดยกำหนดเป็นระดับของผลกระทบพร้อมกับทิศทางของผลกระทบ

2) การประเมินในเชิงปริมาณ การประเมินในเชิงปริมาณนี้ใช้ได้กับผลกระทบเฉพาะด้าน เช่น ผลกระทบระดับเสียงต่อชุมชน (ในกรณีจะใช้ค่ามาตรฐานเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ) การวัดผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจที่ต้องพิจารณาความเสียหาย หรือความกระทบกระเทือนจากโครงการ ในกรณีนี้จะใช้ในการคำนวณเพื่อหาค่าชดเชยความเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ ในด้านการสูญเสียที่อยู่อาศัย การสูญเสียอาชีพ

การศึกษาผลกระทบทางด้านสังคมหรือ SIA ปัจจุบัน การจัดทำรายงานยังไม่มีการแบ่งแยกออกอย่างชัดเจน การศึกษาผลกระทบทางสังคมจะแทรกอยู่บางส่วนของทางด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และคุณภาพชีวิต โดยสามารถแบ่งแยกได้ดังนี้

1) การศึกษาด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์

1.1) สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน จะเป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ไฟฟ้า การระบายน้ำ การบำบัดน้ำเสียและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น

ที่มีต่อชุมชนและบริเวณใกล้เคียง โดยดูจากปริมาณการใช้บริการ และความสามารถในการให้บริการก่อนและหลังมีโครงการ

1.2) การคมนาคมขนส่ง เป็นการศึกษาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากกิจกรรม หรือโครงการในด้านการคมนาคม ได้แก่ ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ โดยพิจารณาจากความสามารถในการรองรับกิจกรรมด้านการขนส่งในระหว่าง หรือหลังมีโครงการ ที่มีต่อวิถีชีวิตปกติของชุมชน เช่นผลกระทบทางด้านจราจร ผลกระทบด้านเสียง ฝุ่นควัน ฯลฯ อันเกิดขึ้นเนื่องจากกิจกรรม

2) คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต

2.1) สังคมและเศรษฐกิจเป็นการศึกษาผลกระทบในด้านการเปลี่ยนแปลงอาชีพของประชากร โอกาสการจ้างงานและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนในบริเวณใกล้เคียง หรือภายในพื้นที่โครงการ โดยในการศึกษาจะต้องเสนอทางเลือกหรือแนวทางลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นด้วย

2.2) สุนทรียภาพ เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรม และการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากโครงการที่มีต่อธรรมชาติ ทัศนียภาพ

2.3) โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่อาจมีต่อโบราณสถานและ โบราณวัตถุ ในบริเวณรอบโครงการหรือพื้นที่โครงการ ซึ่งอาจเป็นการบูรณการ ทำลายจากกิจกรรมต่าง ๆ โครงการ

2.4) คุณค่าทางด้านประเพณี และวัฒนธรรม เป็นการศึกษาถึงผลกระทบอาจเกิดขึ้นต่อวัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีของชุมชน การศึกษาในด้านดังกล่าวมีความสำคัญในกรณีที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบเป็นชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

2.5) การตั้งถิ่นฐานใหม่ จะเป็นการศึกษาถึงผลกระทบอาจเกิดขึ้นต่อการตั้งถิ่นฐาน อันเป็นผลมาจากความเสียหายของโครงการที่ต้องสูญเสียไปเนื่องจากโครงการ การศึกษาจะต้องพิจารณาแผนชดเชยความเสียหาย หรือค่าชดเชย

2.6) สาธารณสุขและความปลอดภัย เป็นการศึกษาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสาธารณสุขและความปลอดภัยต่อชุมชน ตลอดจนมาตรการแก้ไขที่จะชดเชยความเสียหาย หรือลดผลกระทบ

2.7) การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชุมชน อันเนื่องมาจากโครงการหรือกิจกรรมของโครงการ เช่น เสียงรบกวน ความสั่นสะเทือน การทำลายสุนทรียภาพ การศึกษาจะเป็นการดูระดับความเสียหายที่มีต่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจที่เป็นอยู่ว่าได้รับผลกระทบจากโครงการเป็นอย่างไร

2.8) การใช้สถานที่สาธารณะ เป็นการศึกษาลักษณะทางสังคมของโครงการที่มีต่อการใช้ที่ดินสาธารณะที่อยู่ภายในชุมชน โดยจะดูการรบกวน หรือการสูญเสียกิจกรรมที่ทางชุมชนใช้ประโยชน์จากสาธารณะ เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสาธารณะ

2.9) การศึกษา จะเป็นการศึกษาถึงรายละเอียดของ สถานที่ศึกษาที่อยู่ภายในชุมชน อันที่เป็นที่ตั้งของโครงการ ตลอดจนความสามารถของสถานศึกษาในการรองรับการให้บริการแก่ชุมชนในปัจจุบันและอนาคตซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในกรณีที่ชุมชนต้องมีการขยายตัวภายหลังสิ้นสุดการก่อสร้าง ในกรณีนี้จะต้องศึกษาถึงแผนการขยายการพัฒนาการศึกษาควบคู่ไปกับแนวโน้มการเติบโตและการขยายตัวของประชาชนประกอบกัน

2.10) ความปลอดภัยสาธารณะ เป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของความปลอดภัยในท้องถิ่น โดยการศึกษาจะพิจารณาจากรายงานสถิติด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชน ที่ตั้งของโครงการ ตลอดจนการป้องกันอัคคีภัย แผนการป้องกันอาชญากรรม รวมทั้งการคาดการณ์ด้านผลกระทบทางความปลอดภัยอันเนื่องมาจากโครงการ

2.11) การย้ายที่อยู่อาศัย การศึกษาลักษณะทางสังคมในด้านนี้จะเป็นส่วนสำคัญ การศึกษาลักษณะทางสังคม เพราะผลกระทบจะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทิศทางการเติบโตของชุมชนอย่างชัดเจน

ในการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาจะปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวและจะมีการดำเนินการเพิ่มเติมอีก 2 ประการ คือ

1) การนำเอาระยะเวลาพิจารณาคาดการณ์ถึงผลกระทบในอนาคตด้วย โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ สภาพทั่วไปก่อนมีโครงการ ในระหว่างดำเนินโครงการ และหลังจากดำเนินโครงการ

2) มีการระบุถึงระดับความรุนแรง หรือทิศทางของผลกระทบของโครงการ โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขด้านเวลา

ส่วนการประเมินผลกระทบสังคมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการในการดำรงชีวิต กิจกรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ประเด็นการศึกษาผลกระทบทางด้านสังคมหรือ SIA ซึ่งมีองค์ประกอบของผลกระทบหลายด้าน เช่น

1) ผลกระทบด้านประชากร (Demographic Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่กำหนดคุณลักษณะของประชากร

2) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ - สังคม (Socio-Economic Impacts) เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับรายได้ อัตรา/รูปแบบการจ้างงาน ราคาสินค้า/บริการ

3) ผลกระทบทางสถาบัน (Institutional Impacts) เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับความต้องการการบริการของรัฐหรือองค์กรเอกชนในเชิงสาธารณะ

4) ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการทำมาหากินที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิม

5) ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (Gender Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญกับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่มีบทบาทต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ – สังคม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตเป็นจุดหมายปลายทางในการดำรงชีวิตของบุคคลที่ต่างมุ่งหวังที่จะให้ชีวิตของตนมีคุณภาพสูงที่สุดตามที่ตนปรารถนา (เย็นใจ เลหาวิช, 2520: 47) มนุษย์ในทุกสังคมต้องการมีชีวิตที่ดีและมีคุณภาพ ดังนั้นคุณภาพชีวิต จึงเป็นแนวคิดที่อยากจะนิยามให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะคุณภาพชีวิตเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถอธิบายบรรยายตีความ โดยผ่านพื้นฐานทางความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนอย่างมาก อันเนื่องมาจากจากประสบการณ์พื้นฐานความรู้ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริงต่าง ๆ อีกทั้ง แนวคิดด้านคุณภาพขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่อย่างมาก รวมทั้งความคิดที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในความเจริญงอกงามและพัฒนาการของมนุษย์ การมีอายุยาว กระบวนการทางด้านจิตใจล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมด้วย ซึ่งหากนิยามเป็นแบบเดียวกันก็หมายความว่าคนทุกคนโดยไม่มีคำคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านอายุ ช่วงชั้นทางสังคม การศึกษาล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกันซึ่งคงยากที่จะยอมรับจุดนี้ได้ (สุรางค์ จันทวานิช, 2539: 25)

คุณภาพชีวิต จะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา สถานที่และการรับรู้ของแต่ละบุคคลซึ่งมีประสบการณ์ อาชีพ ความสนใจ การศึกษา ประเพณีวัฒนธรรมแตกต่างกันจึงเป็นการยากที่จะให้ความหมายของคำว่าคุณภาพชีวิตซึ่งเป็นนามธรรมได้อย่างชัดเจนแน่นอน อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้พยายาม อธิบายความหมายของคุณภาพชีวิตซึ่งมีความแตกต่างตามทัศนะของแต่ละบุคคล ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530) ระบุไว้ว่าคุณภาพชีวิตประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ คุณภาพ หมายถึงลักษณะประจำของบุคคลหรือ สิ่งของ และชีวิตหมายถึงความเป็นอยู่ ดังนั้นคุณภาพชีวิต หมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล

ประภาพร จินันทุยา (2536) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่าหมายถึง ระดับการดำรงชีวิตในปัจจุบันตามการรับรู้องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นตัวบ่งชี้ ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจ สุขภาพ สภาพแวดล้อม การพึ่งพาตัวเอง และการทำกิจกรรมประจำวันซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

พวงรัตน์ บุญญานุกรักษ์ (2520) สรุปว่าคุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในแต่ละคนมีลักษณะเป็นความรู้สึกพอใจในสภาพที่ตนเองมีอยู่ เป็นอยู่ ได้รับความอยู่และปฏิบัติอยู่เป็นประจำในแต่ละคนจะมีความพอใจแตกต่างกันในการดำรงชีวิต ทั้งที่เป็นนามธรรมและที่มนุษย์สร้างขึ้นมา คุณภาพชีวิตของประชากรในส่วนรวม อาจจะไม่สอดคล้องกับคุณภาพชีวิตของกลุ่มย่อยในสังคมก็ได้

จรูญ คุณมี (2539) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตคงมีหลายทัศนะด้วยกัน ทั้งนี้ควรจะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่มที่มีทัศนะต่างกันไป เพราะว่าถ้าหากบุคคลใดก็ตามพอใจในความเป็นอยู่ของตน ซึ่งความเป็นอยู่นั้นสังคมยอมรับแล้วก็น่าจะนับถือว่าเป็นบุคคลที่มีชีวิตมีคุณภาพ

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2527) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่าเป็นความรู้สึกโดยรวมของคนที่เกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพชีวิตของความต้องการพื้นฐานทั้งทางร่างกายและสังคมวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม จิตวิทยา และสภาพแวดล้อม

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2525) ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตไว้ว่ามีหลายความหมาย ขึ้นอยู่กับกลุ่มคน ในบางกลุ่ม คำว่าคุณภาพชีวิต หมายถึง การมีสิ่งที่เป็นต่อการดำรงชีวิตแต่บางกลุ่มอาจหมายถึง การมีเวลาพักผ่อนหย่อนใจแต่ในบางกลุ่มอาจหมายถึงการให้โอกาสแก่บุคคลที่จะพัฒนาตนเองหรือคนบางกลุ่มอาจหมายถึงการมีสิ่งแวดล้อม (ทางกายภาพ) ที่น่าอยู่ น่าอาศัย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตสามารถบ่งบอกถึงระดับการดำรงชีวิตซึ่งระดับคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลอาจมากขึ้นแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือองค์ประกอบคุณภาพชีวิตหลายประการ ประกอบด้วย

1) ปัจจัยทางประชากร มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตได้แก่

เพศ เพศเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของบุคคลในสังคมในสังคมไทยเพศชายถูกกำหนดให้เป็นผู้นำในครอบครัว ส่วนเพศหญิงสังคมกำหนดให้เป็นแม่บ้าน ในขณะที่เพศหญิงที่ให้ความเคารพในความเป็นผู้นำครอบครัวของเพศชาย และจากการที่เพศชายได้รับความเคารพนับถือและยกย่องจากสังคมจึงทำให้เพศชายมองตนเองมีคุณค่ามากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้เพศหญิงยังมีความรู้สึกว่ามีความสามารถทางด้านร่างกายต่ำกว่าเพศชาย มีการปรับตัวได้ยากกว่า รวมทั้งเพศหญิงจะมีระดับการพึ่งพาผู้อื่นและมีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมประจำวันมากกว่าเพศชาย (Hanlon & Pickett: 1984 อ้างใน สุบรรณ ทันดร, 2545) จากการศึกษาของ ฉันทนา กาญจนพจน์ (2530 อ้างใน สุบรรณ ทันดร, 2545) ที่พบว่า อุดมโนทัศน์ของผู้สูงอายุในเพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญโดยผู้สูงอายุเพศชายมีอัตมโนทัศน์ทางบวกสูงกว่าเพศหญิง ดังนั้นความแตกต่างระหว่างเพศชายกับเพศหญิงจึงเป็นตัวแปรที่น่าจะมีอิทธิพลต่อความสุขหรือคุณภาพชีวิต

อายุ อายุเป็นส่วนของการพัฒนาการของบุคลิกภาพด้านร่างกาย สามารถใช้ประเมินความสมบูรณ์ของจิตใจและอารมณ์ ดังได้มีนักวิชาการกล่าวว่า ผู้ที่มีอายุมากขึ้นจะมีประสบการณ์ในการเผชิญปัญหาและมีความสามารถการแก้ปัญหาได้ดีกว่าผู้มีอายุน้อยกว่า และพบอีกว่าอายุที่แตกต่างกันไม่ทำให้ผู้ป่วยมีความกังวลก่อนการผ่าตัดแตกต่างกัน (อ้างใน สุดถนอม รอดอ่วม, 2537)

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่

รายได้ รายได้ในที่นี้หมายถึง ปริมาณเงินที่ได้รับในแต่ละเดือน ซึ่งอาจเป็นรายได้จากการทำงานของตัวเองหรือจากการที่บุตรหลานส่งมาให้ในแต่ละเดือน รายได้นับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญต่อการดำรงชีพของครอบครัวในปัจจุบัน เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ครอบครัวมีโอกาสที่จะได้การตอบสนองความต้องการได้ในด้านต่าง ๆ เช่น มีที่อยู่อาศัยที่ดี อาหารที่มีคุณค่าการศึกษาที่สูง การรักษาพยาบาลที่มีคุณภาพ รวมทั้งการซื้ออุปกรณ์อำนวยความสะดวกและความสุขของครอบครัว นอกจากนี้รายไดยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยครอบครัวที่มีรายได้ต่ำจะประเมินความสุขและความพึงพอใจในชีวิตต่ำลงด้วย เพราะโอกาสที่จะได้รับการตอบสนองความต้องการในด้านต่างๆ ย่อมลดลงไปด้วย ไม่มีความสุข กังวลในเรื่องการดำรงชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ดังนั้นครอบครัวที่มีรายได้สูงจึงมีแนวโน้มที่จะมีคุณภาพชีวิตที่สูงด้วย

3) ปัจจัยทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่

3.1) ระดับการศึกษา การศึกษาเป็นการวัดประสบการณ์ให้แก่ชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตให้กับบุคคลสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสมและมีคุณภาพ (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และนิภา มนูญปิจุ, 2525) ระดับการศึกษายังมีความเกี่ยวข้องกับชนิดของอาชีพ ระดับรายได้ ค่านิยม อัตมโนทัศน์ รวมทั้งการปรับตัวของบุคคล กล่าวคือ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีตำแหน่งหน้าที่การงานดีกว่าผู้มีระดับการศึกษาต่ำ และผู้ที่มีอาชีพมั่นคงมีรายได้แน่นอนสามารถเก็บออมไว้ในยามชรา มีอำนาจในการซื้อสูง ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตสูงตามไปด้วย

3.2) อาชีพ หรือการทำงานที่มีรายได้เป็นของตนเอง นับว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ ทั้งนี้อาจเป็นงานที่ทำประจำ งานพิเศษ งานชั่วคราว หรือการดำเนินธุรกิจส่วนตัว การทำงานเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในชีวิต นักสังคมวิทยาเชื่อว่า บทบาทของคนทำงาน (Worker Role) เป็นตัวก่อให้เกิดความพึงพอใจในชีวิต เพราะบทบาทของคนทำงานเป็นบทบาทที่

ทำให้บทบาทอื่นๆ ยังคงอยู่และประสานกัน การมีอาชีพทำให้ได้รับการยอมรับเป็นคนที่มีความสามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับตนเองและครอบครัว

3.3) ลักษณะการอยู่อาศัย ในสังคมไทยถือว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ดูแลสมาชิกทุกคนในครอบครัว ครอบครัวจึงมีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตเพราะคู่สมรสหรือบุตรหลานในครอบครัวสามารถเป็นที่พึ่งทางเศรษฐกิจและกำลังใจให้แก่กันและกัน สมาชิกในครอบครัวต้องการความรัก ความเอาใจใส่ ดูแลและทุกข์สุข คอยช่วยเหลือ ให้ความเคารพนับถือ ยกย่อง ให้ความสำคัญ การที่สมาชิกของครอบครัวอยู่ในบ้านเดียวกันหรือปลูกบ้านพักอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน จะทำให้สถานภาพความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น อบอุ่นมีความสุข นับได้ว่าลักษณะการอยู่อาศัยเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต

3.4) การเป็นสมาชิกชมรมหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จากทฤษฎีกิจกรรมถือว่า ผู้ที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้มาก ย่อมมีโอกาสพบปะกับกลุ่มคนในสังคมและมองโลกกว้างขึ้น รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนการเป็นที่ยอมรับของสังคม ในขณะที่เดียวกันยังสะท้อนถึงการมีภาวะการเป็นผู้นำอีกด้วย ถ้าหากได้รับการคัดเลือกกลุ่มหรือชมรมให้ทำหน้าที่หัวหน้ากลุ่ม นอกจากนั้นแล้วการเป็นสมาชิกชมรมหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่ส่วนรวมจัดขึ้น จะทำให้เกิดความรู้สึกเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรู้สึกเสียสละและการปรับตัวให้เข้ากับสังคมอย่างมีความสุข ส่งผลให้คุณภาพชีวิตสูงตามไปด้วย

2.4 แนวความคิดความกังวล

ความกังวลเป็นภาวะทางอารมณ์ที่บุคคลคุ้นเคยและประสพอยู่เสมอในการดำรงชีวิตประจำวัน จัดเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่แรกเกิดและต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต เป็นประสบการณ์ของความรู้สึกที่ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความคิดปกติทางด้านจิตใจ แต่เปรียบเสมือนสัญญาณเตือนให้ทราบว่า มีความไม่สมดุลเกิดขึ้นในจิตใจและอารมณ์ จึงจำเป็นที่แต่ละบุคคลจะต้องกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อปรับตัวรักษาสมดุลทางอารมณ์ไว้ บุคคลแต่ละคนอาจมีความกังวลมากน้อยแตกต่างกัน ความกังวลในจิตใจระดับต่ำจะเป็นตัวก่อให้เกิดพลังงานและแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้สำเร็จ แต่ความกังวลในระดับสูงมากเกินไปก็อาจจะเป็นอันตราย ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมผิดปกติเกิดความเจ็บป่วยทางร่างกายถึงความผิดปกติทางจิตใจชนิดรุนแรงได้

1) ความหมายของความกังวล

ความกังวล ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “anxiety” เป็นคำที่มาจากภาษาลาติน คือคำว่า “anxious” ซึ่งได้พบว่าเริ่มใช้ในภาษาลาติน ตั้งแต่ ค.ศ.1525 เมื่อศึกษาจากการแยกคำ คำว่า “anx”

ในภาษาลาตินที่จากคำว่า “angere” ในภาษาลาตินเช่นเดียวกัน แปลว่า หายใจไม่ออก อึดอัดหรือถูกบีบรัด ดังนั้นคำว่า “anxious” จึงหมายถึงความรู้สึกอึดอัด เป็นสภาวะที่ไม่สบายใจ เป็นทุกข์และรู้สึกว้าวุ่นในอันตรายซึ่งเป็นภาวะที่มนุษย์เคยมีประสบการณ์ทุกคน (สายลดา ดลวาลัย ณ อยุธยา, 2542)

ความกังวล หมายถึง ภาวะทางจิตใจและอารมณ์ที่คอยสนองต่อสิ่งคุกคามที่เผชิญอยู่ในขณะนั้นหรือคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ล่วงหน้าว่าจะเป็นอันตรายหรือเกิดผลในทางเลวร้าย ทำให้บุคคลมีความไม่สบายใจ หงุดหงิด วุ่นวายใจ อึดอัด หวาดกลัว ความคิดสับสนและกังวลใจ ซ้ำบางกรณีไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลและสาเหตุที่แท้จริงได้ (Lewis, 1970 อ้างใน ดารารรรณ ต๊ะปิ่นตา, 2527)

2) สาเหตุของความกังวล

ในส่วนของ การเกิด ความกังวล ได้มีผู้ทำการศึกษาและกล่าวถึงสาเหตุของการเกิด ความกังวล เช่น Melvin (1978, อ้างใน กนกพร สุคำวัง, 2527) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความกังวลไว้ 3 ประการ ได้แก่

2.1) สัญลักษณ์ (Symbols) คือ ความคิดเห็น (Idea) มโนทัศน์ (Concept) ค่านิยม (Values) และระบบของความคิด (System of Thought) ซึ่งบุคคลจะให้ความหมายของสัญลักษณ์เหล่านี้ ทั้งต่อสิ่งภายนอกและภายในตนเองเมื่อเกิดการคุกคามหรือสูญเสียสัญลักษณ์เหล่านี้ จะทำให้เกิดความกังวลขึ้นได้

2.2) การคาดการณ์ล่วงหน้า (Anticipation) ถึงสิ่งที่จะมากคุกคามทำให้เกิดความขัดแย้งเกิดได้ทั้งในจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก

2.3) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) หมายถึง ความคลุมเครือไม่ชัดเจนของเหตุการณ์ในอนาคตเป็นสิ่งที่ไม่อาจรู้ได้ ไม่แน่นอน ซึ่งบุคคลรู้สึกว่าเป็นการคุกคามที่มีผลทำให้เกิดความกังวลได้

3) ขั้นตอนของการเกิด ความกังวล

สวณีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว (2527) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการเกิด ความกังวลว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยา จิตใจ และอารมณ์ บุคคลมีความเชื่อ ความหวัง ค่านิยม ซึ่งได้รวมตัวกันก่อนเป็นภาพพจน์ที่เขามีต่อตนเอง แต่ถ้าความเชื่อ ความหวัง ค่านิยม หรือภาพพจน์ที่มีต่อตนเองถูกคุกคามก็จะทำให้เกิดความไม่สมดุลในอารมณ์ ทำให้บุคคลนั้นเกิดภาวะหวาดหวั่นไม่มั่นใจ เกิดความรู้สึกไม่แน่ใจในการพิจารณาแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้า (Sense of Helplessness and Powerlessness) เกิดความรู้สึกอึดอัด กระวนกระวายใจเกิดความเครียดมีพลังงานเกิดขึ้น ภาวะนี้เรียกว่า ความกังวล แล้วบุคคลก็จะทำการขจัดพลังงานส่วนเกินอย่างอัตโนมัติ โดยเปลี่ยนพลังงานออกเป็น

พฤติกรรมอัตโนมัติ เช่น โกรธ เสียงดังขึ้น มีการเคลื่อนไหวของร่างกายมากขึ้น หลังจากนั้นก็จะเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย เกิดความรู้สึกทางจิตใจและอารมณ์ขึ้นใหม่ ซึ่งสามารถแสดงขั้นตอนของการเกิดความกังวลได้

4) ลักษณะของความกังวล

ความกังวลมีหลายรูปแบบซึ่ง Spielberger, 1972 (อ้างใน สุบรรณ ทันดร, 2545) ได้แบ่งลักษณะของความกังวลออกเป็น 2 ประเภท คือ Triat-Anxiety (A-Trait) และ State-Anxiety (A-state)

โดยความกังวลแบบ A-Trait คือความกังวลที่เป็นลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล เป็นลักษณะที่ค่อนข้างจะคงที่และไม่ปรากฏออกมาในลักษณะของพฤติกรรมโดยตรง แต่จะเป็นตัวเสริมหรือตัวประกอบของความกังวลแบบ A-State เช่น เมื่อมีสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจหรือจะเป็นอันตรายมากระตุ้น บุคคลที่มีความกังวลแบบ A-Trait ค่อนข้างสูงจะรับรู้สิ่งที่ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจหรือเกิดอันตรายได้เร็วกว่าผู้ที่มี A-Trait ต่ำกว่า

ส่วนความกังวลแบบ A-State คือความกังวลซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเฉพาะเมื่อมีสถานการณ์เฉพาะหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะทำให้เกิดความไม่พึงพอใจหรือเกิดอันตรายมากระตุ้นและแสดงพฤติกรรมได้ตอบที่สามารถสังเกตเห็นได้ ในช่วงระยะเวลาที่ถูกกระตุ้นนั้นเป็นภาวะที่บุคคลรู้สึกว้าวุ่น เครียด หวาดหวั่น กระวนกระวาย ระบบการทำงานของประสาทอัตโนมัติตื่นตัวสูงซึ่งความรุนแรงและเวลาที่จะเกิดแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ส่วนหนึ่งมักจะขึ้นอยู่กับลักษณะ A-Trait และประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล

5) ระดับของความกังวล

ความกังวลที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคลมีระดับความรุนแรงไม่เท่ากัน แม้ว่าจะเกิดจากสิ่งเร้าที่เหมือนกันก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความหมายของสิ่งเร้าที่มีต่อบุคคลนั้นและความแตกต่างของการรับรู้ของแต่ละบุคคลอีกด้วย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า มีนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ มีความคิดเห็นตรงกันในเรื่องการแบ่งระดับของความกังวล เช่น Stuart & Sundeen, 1987; Peplau, 1952 (อ้างใน สุวณีย์ เกียวกิ่งแก้ว, 2527) ได้แบ่งระดับของความกังวลออกเป็น 4 ระดับ คือ

5.1) ความกังวลในระดับต่ำ (Mild Anxiety) ทำให้บุคคลมีความตื่นตัวมากกว่าปกติ ในการเผชิญอันตราย บุคคลจะถูกกระตุ้นกระแฉก ว่องไว สามารถสังเกตและรับรู้สิ่งต่าง ๆ ตลอดจนพฤติกรรมของตนได้อย่างละเอียด มีการแก้ปัญหาได้ดี ใช้กลไกในการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม

5.2) ความกังวลในระดับปานกลาง (Miderate Anxiety) ทำให้สภาวะการรับรู้ของบุคคลแคบลง จดจ่ออยู่เฉพาะสิ่งที่สนใจไม่สามารถรับรู้สิ่งที่อยู่นอกจุดสนใจได้ การตื่นตัวมีมากขึ้น

กระฉับกระเฉงมากขึ้น จนดูเหมือนลึกลับลึกลอน ความสามารถในการแก้ปัญหายังคงมีอยู่ แต่ความรู้สึกกดดันน้อยลง จะโกรธง่ายและร้องไห้ง่าย

5.3) ความกังวลในระดับสูง (Panic Anxiety) เป็นความกังวลที่มีอยู่ในภาวะที่สั้นกั่วสุดขีด สนามการรับรู้หรือสติสัมปชัญญะจะน้อยมากหรืออาจไม่มีเลย บุคคลจะรู้สึกสับสน ไม่สามารถเผชิญปัญหาใด ๆ ได้และอาจทำในสิ่งที่ภาวะปกติไม่ทำ เช่น ก้าวร้าว รุนแรง หรือในทางตรงกันข้ามคือมีอาการซึมเฉยไม่รับรู้ต่อสิ่งแวดล้อม

2.5 แนวคิดด้านอารมณ์

อารมณ์ หมายถึง การแสดงออกของภาวะจิตใจที่ได้รับการกระทบหรือกระตุ้นให้เกิดมีการแสดงออกต่อสิ่งที่มากระตุ้น (เทพ สงวนเชิดพันธ์, 2548) อารมณ์สามารถจำแนกออกได้ 2 ประเภทใหญ่ คือ

- 1) อารมณ์สุข คือ อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากความสบายใจ หรือ ได้รับความสมหวัง
- 2) อารมณ์ทุกข์ คือ อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากความไม่สบายใจ หรือ ได้รับความไม่สมหวังผลแห่งอารมณ์ ไม่ว่าอารมณ์สุข หรือ อารมณ์ทุกข์ จะทำให้ร่างกายเปลี่ยนแปลงไปจากปกติและจะมีการแสดงออกของพฤติกรรมและความรู้สึกตามอารมณ์ที่เกิดขึ้น

องค์ประกอบของอารมณ์ (เทพ สงวนเชิดพันธ์, 2548: อ้างแล้ว) อารมณ์จะประกอบไปด้วย 3 ประการ คือ

- 1) องค์ประกอบด้านสรีระ (Physiological dimension) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางร่างกายที่จะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับปฏิกิริยาทางอารมณ์ เช่น หัวใจเต้นเร็ว เหงื่อออกตามร่างกาย หรือใบหน้าร้อนผ่าว เป็นต้น อารมณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสรีระได้มากที่สุดคือ อารมณ์กลัว และ อารมณ์โกรธ อารมณ์กลัวจะก่อให้เกิดการหลั่งของฮอร์โมน แอดรีนาลินจากต่อมแอดรีนัล (Adrenal gland) ส่วนอารมณ์โกรธ จะก่อให้เกิดการหลั่งของฮอร์โมน นอร์แอดรีนาลิน (Noradrenalin)

- 2) องค์ประกอบทางด้านการนึกคิด (Cognitive dimension) หมายถึง การมีปฏิกิริยาด้านจิตใจที่เกิดขึ้นต่อสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่และเกิดเป็นอารมณ์ขึ้นมา เช่น ชอบ ไม่ชอบ หรือถูกใจ ไม่ถูกใจ เป็นต้น

- 3) องค์ประกอบทางด้านการมีประสบการณ์ (Experiential dimension) หมายถึง การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคลซึ่งจะมีความแตกต่างกันไป อารมณ์เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถสัมผัสและสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน แต่เราสามารถรู้สึกถึงสภาวะทางอารมณ์ของบุคคลที่แวดล้อมเราอยู่ได้ เช่น อาจสังเกตได้จากพฤติกรรมที่มีได้แสดงออกเป็นภาษาหรือคำพูด (Nonverbal language) เช่น การแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง แต่อาจเกิดความสับสนในการตีความหมายได้ เพราะสังคมแต่

ละแห่งอาจมีการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่เหมือนกัน เช่น การเลบลิ้นให้ บางกลุ่มคนจะถือว่าเป็นการทักทาย แต่ในสังคมจีน ถือว่าเป็นการแสดงอารมณ์แปลกใจ หรือประหลาดใจ เป็นต้น

อารมณ์ของมนุษย์จะเริ่มมีขึ้นนับตั้งแต่เกิด ซึ่งนักจิตวิทยาพบว่าอารมณ์แรกของมนุษย์นั้นคือ อารมณ์ตื่นเต้น ทารกอายุ 3 เดือน จะมีเพียง อารมณ์เศร้า และอารมณ์ดีใจ ส่วนอารมณ์ที่มีความสลับซับซ้อนจะปรากฏมากขึ้นตามวุฒิภาวะ อารมณ์ก้าวร้าวและรุนแรงเป็นผลมาจากการที่บุคคลเกิดความคับข้องใจหรือความรู้สึกว่าตนถูกกีดกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องเรียนรู้วิธีการควบคุมอารมณ์ของตนให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ที่สังคมแต่ละแห่งได้กำหนดไว้ ก็จะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขยิ่งขึ้น

2.6 แนวคิดด้านชุมชน

ชุมชน หมายถึง ถิ่นฐานที่อยู่ ของกลุ่มคน ถิ่นฐานนี้มีพื้นที่อ้างอิงได้ และกลุ่มคน นี้มีการอยู่อาศัยร่วมกัน มีการทำกิจกรรม เรียนรู้ ติดต่อกสื่อสาร ร่วมมือและพึ่งพา อาศัยกัน มีวัฒนธรรมและกฎมีปัญญาประจำถิ่น มีจิตวิญญาณและ ความผูกพันอยู่กับ พื้นที่แห่งนั้น อยู่ภายใต้การปกครองเดียวกัน

ในปัจจุบันคำว่า “ชุมชน” ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายที่กว้างออกไปจากเดิม เพราะชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว และมีผลกระทบต่อโครงสร้างชุมชนเดิม ดังที่ ชนินทร์ เจริญกุล ได้ให้ทัศนะว่า “ลักษณะของชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะของชุมชนตามลักษณะหน้าที่ (Functional Community) มากกว่าที่จะเป็นชุมชนลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Geographical Community) กล่าวคือความสัมพันธ์ของคนในขอบเขตพื้นที่ (Area) จะเปลี่ยนไปเป็นลักษณะของเครือข่ายของกลุ่มที่มีกิจกรรมทางสังคมต่างๆ คล้ายคลึงกัน มีความสนใจร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เช่น ชุมชนมุสลิม หรือชุมชน จส. 100 ในกรุงเทพฯ เราไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนนี้อยู่ตรงไหน แต่ทุกคนมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันชุมชนก็เกิดขึ้นได้” ตามทัศนะของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2549) ชุมชนหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อกสื่อสารกัน (Communicate) ความเป็นชุมชนอยู่ที่ความร่วมกัน ความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่าง ๆ กัน เช่น

1. ความเป็นชุมชนในครอบครัว
2. ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน
3. ความเป็นชุมชนวิชาการ (Academic community)

4. มีความเป็นชุมชนสงฆ์
5. มีความเป็นชุมชนทางอากาศ เนื่องจากรวมตัวกันโดยใช้วิทยุติดต่อกัน
6. มีความเป็นชุมชนทางอินเทอร์เน็ต (Internet) เป็นต้น

ความเป็นกลุ่มก้อนหรือความเป็นชุมชนทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก เพราะเป็นกลุ่มก้อนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมมีความรักมีการกระทำร่วมกันและมีการเรียนรู้ร่วมกันจากทัศนะของนักวิชาการข้างต้น ความหมายของคำว่าชุมชนมีความแตกต่างกันบ้างคล้ายคลึงกันบ้าง แต่เนื่องจากสภาพทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ในแต่ละช่วงเวลา ความหมายของคำว่า “ชุมชน” จึงควรจะมี ความหมายว่า “ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ก็ได้ แต่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น จะต้องมีความสนใจร่วมกัน (Common Interest) มีความสัมพันธ์กัน (Relationship) มีการกระทำระหว่างกัน (Interaction) มีความรู้สึก (Sense) และมีพื้นฐานชีวิตอย่างเดียวกัน” คำว่า “มีพื้นฐานชีวิตอย่างเดียวกัน” นั้นหมายความว่า มีสถาบันสังคมหรือมีระบบวัฒนธรรมที่ตอบสนอง ความจำเป็นเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ได้แก่ สถาบันครอบครัว เครือญาติ การเมืองการปกครอง ศาสนา ศิลปะ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากความหมายนี้ก็จะมองเห็นได้ว่าความเป็น “ชุมชน” นั้น ไม่ได้อยู่ที่ ลักษณะกายภาพ (ต้องอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน) หรือขึ้นอยู่กับตัวคนเท่านั้น แต่ปัจจัยชี้ขาดความเป็นชุมชนก็คือ “ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคนในชุมชนนั้น”

ฉะนั้นหากกล่าวโดยสรุป “ความเป็นชุมชน” จะพิจารณาได้จากการที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน (Harmonious) คือความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Unity) ตั้งแต่ระดับครอบครัว ไปสู่ระดับเครือญาติจนกระทั่งถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า Supra – village

ชุมชนที่มีพลังเข้มแข็งนั้นมีความหมายมากยิ่งขึ้นไปกว่าเพียงแค่การมีหมู่บ้านมาก ๆ มารวมตัวกัน แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ จะทำอย่างไรให้กลุ่มคนที่หลากหลายของสังคมไม่ว่า จะอยู่ในเมืองหรืออยู่ในชนบท ได้มาร่วมคิด ร่วมสร้างร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การสร้างชุมชนให้เกิดมีพลังที่เข้มแข็งจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น หากมองย้อนกลับให้ลึกลงไปก็จะพบว่าชุมชนที่มีพลังเข้มแข็งนั้น เกิดจากความสมานฉันท์ของปัจเจกบุคคลในชุมชน ระดับปัจเจกบุคคลจึงเปรียบเสมือนฟันเฟืองหนึ่งในระบบจักรกลทั้งหมด ที่ทำงานกันอย่างประสานสอดคล้องและหนุนเนื่องกับฟันเฟืองอื่น ๆ เพื่อให้ระบบจักรกลทั้งระบบทำงานได้ นั่นก็หมายความว่า ฟันเฟืองแต่ละตัวต้องรู้บทบาท หน้าที่ของตัวเอง และขณะเดียวกันก็ต้องรู้ว่าฟันเฟืองตัวอื่น ๆ มีบทบาท หน้าที่อย่างไร ระดับปัจเจกบุคคลจึงมีความสำคัญ มีคุณค่าต่อมวลสมาชิกในชุมชน

สิ่งแวดล้อมชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งและสภาพต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ที่มีอิทธิพลต่อการอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชุมชนและ สามารถแยกพิจารณาได้เป็น 4 มิติดังนี้

1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกายภาพ เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่า ดิน อากาศ แหล่งพลังงาน มลพิษ ภาวะน้ำท่วม เป็นต้น

2) ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร การทำมาหากิน การประกอบอาชีพของประชาชน การมีงานทำ การมีรายได้ การกระจายรายได้ ภาวะหนี้สินและ รายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง ที่อยู่อาศัย บริการสาธารณสุขปโภคและ สาธารณูปการขั้นพื้นฐาน การศึกษา การสาธารณสุขชุมชน สุขภาพอนามัย ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน การติดต่อสื่อสารคมนาคมทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน วัฒนธรรม ศิลปกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นมรดกแก่ลูกหลาน และความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

4) ด้านการบริหารจัดการสาธารณะและการมีส่วนร่วมของประชาชน การบริหารจัดการ มีความโปร่งใส (Transparency) มีประสิทธิภาพ (Efficiency) มีความรับผิดชอบ (Accountability) คำนึงถึงอนาคต และการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น

2.7 แนวคิดการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่น ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การย้ายถิ่นภายในประเทศ (internal migration) เป็นการย้ายถิ่นภายในอาณาเขตประเทศ และเป็นการย้ายถิ่นระหว่างอาณาเขตระดับย่อย ซึ่งอาณาเขตระดับย่อย อาจจะเป็น ตำบล อำเภอ จังหวัด จนถึงระดับภาค

2. การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration) เป็นการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ จากประเทศหนึ่งไปยังประเทศอื่น เป็นการย้ายข้ามเขตประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นการย้ายไปอยู่อย่างถาวร หรือแบบชั่วคราว

เศรษฐกิจ ของคนในชนบทมีโครงสร้างรายได้จากเกษตรกรรม และภาคนอกเกษตร คือ จากแรงงาน ธุรกิจ ความช่วยเหลือและอื่นๆ ซึ่งพบว่าสัดส่วนของรายได้จากภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลงเหลือร้อยละ 29 ในปี 2537 การกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มที่มีรายได้สูงสุดและต่ำสุดพบว่า กลุ่มที่มีสัดส่วนรายได้นอกภาคเกษตรสูงจะมีรายได้รวมสูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้จากภาคเกษตรเป็นหลัก ข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นข้อบ่งชี้ได้ดีว่าทำไมครัวเรือนเกษตรจึงมีแนวโน้มที่จะแสวงหารายได้จากภาคนอกเกษตรอยู่ตลอดเวลา (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541)

การย้ายถิ่นมักเกี่ยวข้องกับภาวะเศรษฐกิจเสมอ กล่าวคือเมื่อเศรษฐกิจเจริญเติบโตจะมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น ขณะที่ภาคเกษตรยังมีรายได้ต่ำ จึงยังคงมีการย้ายจากส่วนเกินของแรงงานภาคเกษตรสู่ภาคเศรษฐกิจอื่นที่ดีกว่า ไม่ว่าจะเป็นการย้ายแบบตามฤดูกาล (Seasonal) ย้ายครั้งเดียว (Single mover) หรือย้ายหลายครั้ง (repeat migrant) (ฟิลิป เกสท์, 2539)

สาเหตุการย้ายถิ่นโดยทั่วไปสาเหตุการย้ายถิ่น เกิดจากสภาพด้อยพัฒนาในชนบทยากจน ไม่มีงานทำ ผลผลิตต่ำ อาหารไม่พอ ครอบครัวใหญ่ ความกดดัน ไม่พึงพอใจในมาตรฐานความเป็นอยู่ ความคาดหวังในการแก้ปัญหาครอบครัว และผู้อำนวยการความสะดวก (เนาวรัตน์ พลายน้อย, 2530) ผลการวิจัยในประเทศไทยพบว่า การย้ายถิ่นมีปัจจัยและเงื่อนไขคือ สภาพว่างงาน ความสำคัญของผู้อำนวยความสะดวก ความคาดหวังของครัวเรือน ปริมาณการย้ายได้รับอิทธิพลจากสภาพการย้าย เศรษฐกิจ สังคม ประชากร และจิตวิทยาในปีก่อนหน้า รูปแบบการย้ายถิ่นแนวโน้มน่าจะไปเข้ากลับเข็นมากขึ้น (เนาวรัตน์ พลายน้อย, 2530 อ้างแล้ว)

สิรินุช เพียรเจริญศักดิ์ (2538) รายงานการศึกษาการย้ายถิ่นสู่อาชีพค้าบริการ การเริ่มต้นเข้ามาในอาชีพพบว่า ผู้ค้าประเวณีประมาณครึ่งหนึ่งมีอายุต่ำกว่า 18 ปี จบประถมศึกษาปีที่ 6 ก่อนเข้า สู่อาชีพเคยทำเกษตรรายได้ไม่เกิน 1,500 บาท/เดือน ครอบครัวมีปัญหาหนี้สินภายหลังมีรายได้ประมาณ 10,000 บาท/เดือน จำนวน 2 ใน 3 ของผู้ประกอบการอาชีพ มาจากภาคเหนือโดยเฉพาะจังหวัดพะเยา และเชียงราย เข้าสู่อาชีพผ่านเอเยนต์ การตัดสินใจออกจากอาชีพมาจากการสมรสและถูกไล่ตัว การผลักดันให้กลับมาทำใหม่เนื่องจากความล้มเหลวในชีวิตสมรส ถูกผู้ชายทอดทิ้ง และมีเอเยนต์คอยหางานให้เมื่อต้องการทำ

ผลการย้ายถิ่น เกิดการปรับตัวในสังคม วัฒนธรรม จิตใจ แรงกดดันประชากร พื้นที่ต้นทางการสูญเสียทรัพยากร พื้นที่ปลายทางองค์ประกอบประชากร เศรษฐกิจ สังคม และการผลิตเปลี่ยนไป (เพ็ญพร ธีระสวัสดิ์, 2540) การย้ายเป็นตัวเชื่อมโยงในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ผู้ย้ายจะแพร่กระจายความรู้และเทคโนโลยี สื่อความคิด ทักษะ สู่ต้นทาง การย้ายเป็นตัวเชื่อมโยงในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ผู้ย้ายจะแพร่กระจายความรู้และเทคโนโลยี สื่อความคิด ทักษะ สู่ต้นทาง (ภัสสร ลิมานนท์, 2538) เงินจากการย้ายถิ่นช่วยเหลือครอบครัวได้ ผลประโยชน์จากการย้ายถิ่นไม่สามารถช่วยให้ครอบครัวมีเศรษฐกิจที่ดีกว่าผู้ไม่ย้ายสมาชิก (วาทีณี บุญชะลิกชี, 2540)

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

ในเรื่องของความคิดเห็น (Opinions) นั้น เป็นความรู้สึกรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงออกด้วย การพูด การเขียน การปฏิบัติ ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกทางทัศนคติโดยมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบและพร้อมที่จะมีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์ภายนอก

(สุชา จันท์ธอม และสุรางค์ จันท์ธอม, 2520) ซึ่งความคิดเห็นของบุคคลจะเกี่ยวกับพื้นฐานประจำตัวบางอย่าง เช่น พื้นความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน การติดต่อระหว่างบุคคลนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลและกลุ่มมีความคิดเห็นไปทางทิศหนึ่งทางใด จะเป็นรากฐานในการก่อให้เกิดความคิดเห็นต่อสิ่งนั้น ๆ ในการลงความคิดเห็นที่เกิดจากข้อเท็จจริงซึ่งแต่ละอย่างนั้นอาจมองไปถึงความเชื่อ การตัดสินใจ ความรู้สึกประทับใจที่ไม่ได้มาจากการพิสูจน์หรือชั่งน้ำหนักว่าเป็นการถูกต้องหรือไม่ และเป็นการยากที่จะแยกเจตคติและความคิดเห็นออกจากกัน โดยเด็ดขาด เพราะทั้งเจตคติและความคิดเห็นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ลักษณะของความคิดเห็นจะไม่ลึกซึ้งเหมือนเจตคติ หากมองทางด้านทัศนคตินั้นความคิดเห็นต้องไปด้วยกันเสมอ ถ้าบุคคลมีทัศนคติอย่างไรก็จะแสดงความคิดเห็นออกมาในรูปแบบนั้น ถ้าเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็นก็จะเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งทั้งสองอย่างอยู่ภายในจิตสำนึกของคนและสอดคล้องกับพฤติกรรมของคน ในการกระทำและการแสดงออกในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกซึ่งวิจรรณญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะความคิดเห็นของบุคคลเปลี่ยนไปตามข้อเท็จจริง (Fact) และทัศนคติ (Attitude) ของบุคคลในขณะที่ทัศนคติแสดงถึงความรู้สึกทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดเห็นจะเป็นการอธิบายเหตุผลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ

2.9 แนวคิดความขัดแย้ง

ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (หน้า 137) เป็นคำกริยา หมายถึง ไม่ทำตาม ฝ่ายอื่น ขึ้นไว้ แย่งกัน ไม่ลงรอยกัน (หน้า 675) เป็นคำกริยา หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ด้านไว้ ทานไว้

อรุณ รักธรรม (2527) ได้ให้ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของการบริหารองค์การไว้ว่า “ความขัดแย้งขององค์การ คือ ความไม่เห็นพ้องต้องกันระหว่างสมาชิกหรือกลุ่มในองค์การ เกิดขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ว่า ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทรัพยากรที่จำกัดหรือมีความแตกต่างกันในด้านสถานภาพเป้าหมาย ค่านิยม หรือการรับรู้ทัศนคติความเชื่อ ซึ่งแตกต่างกันและไม่เห็นพ้องต้องกัน ต่างก็จะแสดงทัศนะของตนเองให้เด่นกว่าคนอื่นหรือกลุ่มอื่น หรือเกิดจากความต้องการไม่ได้รับการตอบสนอง” จากความหมายของความขัดแย้งในหลายทัศนะอาจสรุปได้ว่า “ความขัดแย้ง คือความไม่ลงรอยกันระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม หรือกลุ่มต่อกัน ความไม่ลงรอยกันนี้อาจเป็นด้านความรู้สึก ความคิดเห็น ความต้องการเป้าหมาย หรืออุดมการณ์ก็ได้ เมื่อเกิดปัญหาความไม่ลงรอยกันขึ้น แต่ละฝ่ายจะพยายามต่อสู้ดิ้นรนหาวิธีการเพื่อจะให้ได้มาซึ่งชัยชนะหรือ โน้มน้ำหนักดึงดูให้อีกฝ่ายหนึ่งมาเป็นพวกของตนหรือเห็นพ้องกับตน”

แนวคิดหรือทัศนะเกี่ยวกับความขัดแย้ง สรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง แบ่งได้ชัดเจน 2 แนวคิด คือ

1) แนวคิดเดิม ถือว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น และเป็นผลร้ายทั้งในส่วนบุคคลและองค์กร เป็นสัญญาณของความผิดพลาดบางอย่างขององค์กร หรือเป็นความล้มเหลวของการบริหาร คนส่วนมากจึงหลีกเลี่ยงและกลัวการมีความขัดแย้ง ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่ต้องเก็บกดหลีกเลี่ยง หรือกำจัดให้หมดไป ใครก่อปัญหาความขัดแย้งคือตัวปัญหาขององค์กร

2) แนวคิดใหม่ ถือว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติที่มีในสังคม และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ มีทั้งคุณและโทษ ความขัดแย้งจึงมิใช่สิ่งแปลกประหลาดหรือสิ่งที่น่ารังเกียจแต่เป็นสิ่งที่ควรศึกษาให้เข้าใจจนสามารถใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งได้ โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ต้องอาศัยความขัดแย้งเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง เพราะจากการขัดแย้งนั้นจะเกิดมติอันถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมืองอย่างแท้จริง” ซึ่งตรงกับแนวคิดที่ว่า ความขัดแย้งบางอย่างจำเป็นต้องมีเพื่อเป็นการกระตุ้นให้องค์กรไม่เฉื่อยชา และมีการเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นแต่ความขัดแย้งนั้นจะต้องอยู่ในระดับที่พอเหมาะไม่สูงหรือต่ำเกินไป

2.10 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษา (2539) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือในการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาโครงการ ทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมต่อสังคมและประชาชนทั่วไป การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย เริ่มต้นเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2518 และโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2524 ได้มีการประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน กำหนดประเภทและขนาดของโครงการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม 10 ประเภท ต่อมาปี พ.ศ. 2535 ได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 และมีการออกประกาศกำหนดให้โครงการพัฒนารวม 22 ประเภท ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลให้มีการใช้การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่งในการป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อมกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง

ประชาชนรวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีบทบาทในการให้ความเห็นต่อการดำเนินการของรัฐและเอกชน โดยเฉพาะโครงการขนาดใหญ่มากขึ้นหลายโครงการ พบว่ามีประเด็นข้อขัดแย้งซึ่งหาข้อยุติได้ยาก แนวคิดที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งคือการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการตั้งแต่ขั้นต้นของการพัฒนาโครงการ รวมทั้งได้รับทราบให้

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเพื่อประกอบการพิจารณาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมนี้ได้พัฒนาขึ้นเพื่อให้การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเป็นการศึกษาที่ได้ให้ความสำคัญต่อความคิดเห็นของประชาชน ความห่วงใยเกี่ยวกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นต่อคน ชุมชนและสังคมมากยิ่งขึ้น (สำนักงานนโยบายฯ, 2539)

2.11 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจากการสร้างสถานีขนส่งด้วยระบบสายพาน จังหวัดเชียงใหม่ – จังหวัดแม่ฮ่องสอน: กรณีศึกษาสถานีต้นทางบ้านดงป่าล้าน ตำบลจี้เหล็ก อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จากการค้นคว้าพบว่า ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ เช่น

สายลดา ลดาวัลย์ ณ อุษรยา (2542) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพหลังการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ พบว่าคุณภาพด้านจิตวิสัย ได้แก่ มาตรฐานความจำเป็นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ด้านจิตวิสัย ได้แก่ ความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่และโอกาสในด้านต่าง ๆ ความพอใจในชีวิตของตนเอง (อัตมโนทัศน์) นอกจากนี้ การศึกษาได้พบว่า คุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพทั้ง 4 ตำบล ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน จปฐ. ตามที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เพียงบางข้อ ข้อซึ่งไม่ผ่านเป็นปัจจัยชีวิตด้านสุขอนามัยและสาธารณสุข ด้านการศึกษาและปัญหาสังคม ถึงแม้ว่าราษฎรอพยพ ไม่มีคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์มาตรฐาน จปฐ. แต่พวกเขามีความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่และชีวิตของตนเองและปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความพึงพอใจในคุณภาพชีวิต ได้แก่ เพศ และรายได้ และ ศักดิ์ชัย ทวีศักดิ์ (2531) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า องค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิตมีจำนวนทั้งสิ้น 17 ปัจจัย เรียงตามลำดับ ได้แก่ รายได้ ชีวิตครอบครัว ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ สุขภาพพลานามัย อุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้าน อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ การสาธารณสุข โภค อาหาร การศึกษา การมีคุณธรรม ความสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม ที่ดิน การประกอบอาชีพ การประหยัด การไม่มีหนี้สิน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และการพักผ่อนหย่อนใจ

เกียรติศักดิ์ เตียวกุล (2542) ได้ศึกษาการสำรวจความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการผลิตกระแสไฟฟ้าของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง พบว่า ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการผลิตกระแสไฟฟ้า

มีความเห็นโดยรวมในด้านบวก โดยเห็นด้วยในระดับมากกว่า โรงไฟฟ้ามีประโยชน์ต่อชุมชนและมีผลดีในการสร้างงานและสร้างรายได้ให้กับประชาชนมีความคิดเห็นในด้านลบ เห็นด้วยในระดับมากที่สุดว่าผลกระทบด้านลบกรณีไม่สามารถนำน้ำฝนมาใช้ในการอุปโภคบริโภค และมีผลต่อสุขภาพโดยส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วย อาทิ แสบจุก เจ็บคอ และเป็นหวัดบ่อย ๆ ความคิดเห็นต่อการบริการทางการแพทย์ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เคยใช้บริการทางการแพทย์และมีระดับความเห็นว่าการบริการทางการแพทย์ที่ กฟผ. จัดให้มีเหมาะสมมากที่สุดที่โดยเฉพาะด้านการบริการ

ความต้องการระยะสั้นของประชาชนมากที่สุดคือต้องการน้ำสะอาด เพื่อใช้อุปโภคบริโภค ให้มีการตรวจสุขภาพฟรี ชดเชยเงินกรณีเกิดความเสียหายโดยเร็วที่สุด ด้านเศรษฐกิจคือการหาแหล่งเงินค้ำราคาดูกให้ชาวบ้าน ด้านการสนับสนุนการศึกษาคือ การพัฒนาเทคโนโลยีในโรงเรียน ด้านสังคมให้ดูแลปัญหาอุบัติเหตุจากยานพาหนะ ความต้องการระยะยาวมากที่สุดคือให้ดำเนินการด้านเทคนิคโดยการให้ติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ออกไซด์ในทุกโรงไฟฟ้า เพื่อลดปัญหาด้านสุขภาพและทรัพย์สิน รวมถึงปรับปรุงประสิทธิภาพของเครื่องจักรให้เหมาะสม และมีการให้ความรู้ความเข้าใจในการป้องกันอันตรายจากมลภาวะด้วย ในภาพรวมแล้วประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นทั้งบวกและลบ แต่ได้มีการสร้างงานสร้างรายได้ แะครอบคลุมการดูแลเอาใจใส่ในด้านสุขภาพและด้านอื่น ๆ ของ กฟผ. แต่ให้ดำเนินการด้านเทคนิคติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ออกไซด์ทุกโรงไฟฟ้าด้วย

สุภรัตน์ จันทรทัตธง (2544) ได้ศึกษาผลกระทบของโครงการก่อสร้างระบบระบายน้ำและบำบัดน้ำเสียของเทศบาลเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน พบว่า การก่อสร้างไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อโครงการก่อสร้างในระดับดี ในด้านความพึงพอใจโดยภาพรวมมีความพึงพอใจต่อการดำเนินการของเทศบาลเมืองลำพูน อยู่ในระดับพอใจค่อนข้างมาก ด้านความเข้าใจที่มีต่อโครงการพบว่า ยังไม่มีความเข้าใจเท่าที่ควร ส่วนปัญหาอุปสรรคพบว่า มีปัญหาอุปสรรคในด้านการจราจรและการก่อสร้างและต้องการให้ช่วยเหลือดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ด้วย สรุปแล้วประชากรกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในด้านบวก

วันชัย มธูรวาทิน (2546) การจัดการปัญหาที่เกิดผลกระทบของการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ กรณีศึกษาโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำป่าสัก อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พบว่า การจัดการปัญหาที่เกิดผลกระทบของการก่อสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ประสบผลสำเร็จได้เพราะได้รับความร่วมมือจากรัฐและเจ้าหน้าที่ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายมีความพึงพอใจผลที่ได้รับจากการแก้ไขปัญหาผลกระทบในด้านต่าง ๆ และราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

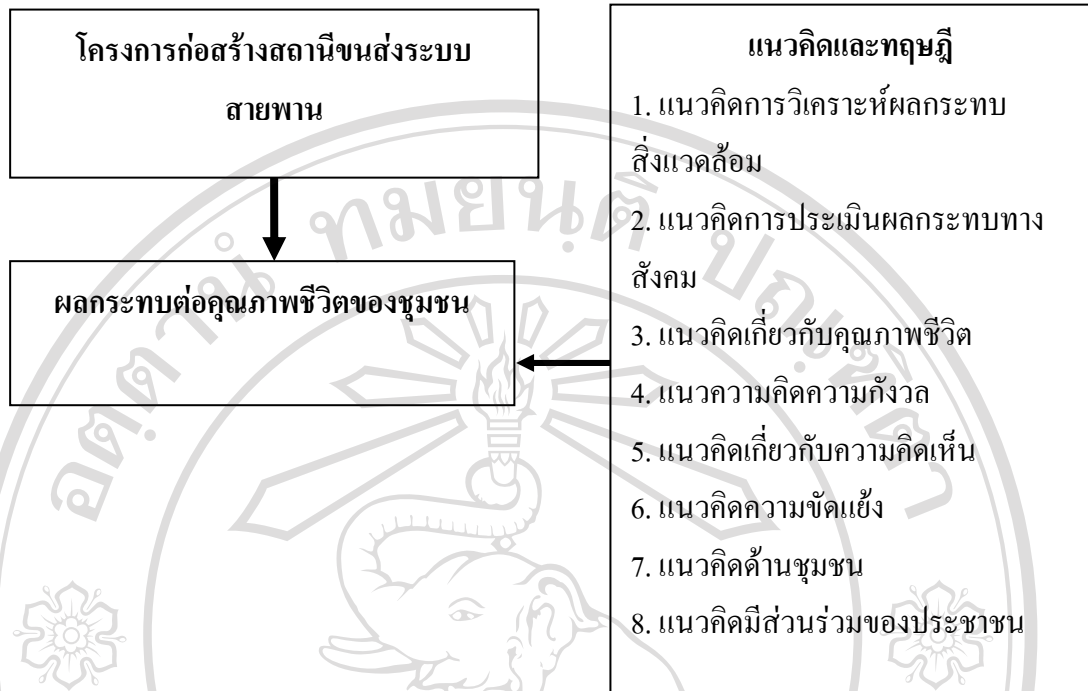
สุบรรณ ทันดร (2545) ได้ทำการศึกษาความกังวลเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาของครูสหวิทยาเขตสามัคคี จังหวัดเชียงราย พบว่า โดยภาพรวมของข้าราชการครูสังกัดโรงเรียนสหวิทยาเขตสามัคคี จังหวัดเชียงราย มีความกังวลต่อการปฏิรูปการศึกษาในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบระดับความกังวลจำแนกตามสภาพส่วนบุคคลพบว่า ข้าราชการที่มี ตำแหน่งหน้าที่และโรงเรียนที่สังกัดมีระดับความกังวลไม่แตกต่างกัน ขณะที่ข้าราชการครูที่มีอายุราชการแตกต่างกันมีระดับความกังวลแตกต่างกัน สำหรับระดับความกังวลจำแนกตามปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความกังวลทั้ง 4 ด้าน พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

ศึกษาวิจัยระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่อพยพ เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนรัชชประภา (เลอศักดิ์ รัตนรักษ์, 2529 อ้างใน สุวภาคย์ เบญจธนวัฒน์, 2542) โดยศึกษาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ สังคมและการบริการขั้นพื้นฐาน ด้านความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมของประชากร พบว่า ประชากรที่อพยพเนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนรัชชประภา มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับดี (ระดับปานกลางและสูง) ไม่พบกลุ่มที่มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำ

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่ได้รวบรวมมา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจากการสร้างสถานีขนส่งด้วยระบบสายพาน จังหวัดเชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน: กรณีศึกษาสถานีต้นทางบ้านดงป่าล้าน ตำบลจี้เหล็ก อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

2.12 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจากการก่อสร้างสถานีขนส่งด้วยระบบสายพานจังหวัดเชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน: กรณีศึกษาสถานีต้นทางบ้านดงป่าล้าน ตำบลจี้เหล็ก อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้สร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาไว้ดังนี้

ภาพ 2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา